

Naar een nieuwe Brusselse gevangenis

Gedetineerden denken mee.

Liesbeth Naessens (Odisee Hogeschool)

Katrien De Koster (Vrije Universiteit Brussel/ CGG Ahasverus – deelwerking Psychotherapie-BRUG)

Frederik Segaert (O.R.S.-W.S.W)

Naessens, L., De Koster, K. & Segaert, F. (2017) Naar een nieuwe Brusselse gevangenis. Gedetineerden denken mee, Brussel: Odisee/Vrije Universiteit Brussel.

Inhoud

Inleiding.....	3
1. Doel en opzet van de gespreksgroepen.....	5
1.1. Situering.....	5
1.2. Doelstelling	5
1.3. Methodologie.....	5
1.3.1. Focusgroepen.....	5
1.3.2. Moderatoren.....	6
1.3.2. Respondenten	6
1.3.3. Vragen	7
1.3.4. Analyse data	7
2. Verslag vanuit de gespreksgroepen	8
2.1. Inleiding.....	8
2.2. Criminaliteit, straffen en de gevangenis	8
2.3. ‘Wij zijn mensen’	11
2.4. De gevangenis	12
2.4.1. Het gebouw.....	12
2.4.2. Regime	12
2.4.3. Communicatie	14
2.4.4. Tijdsbesteding: activiteiten, werk, sport.....	15
2.5. Professionals in de gevangenis en hun aanbod	16
2.5.1 Beambten en ander gevangenispersoneel	16
2.5.2. Begeleiding en hulpverlening.....	18
3. Tot slot	19
3.1 Samenvattend	19
3.2. Aanbevelingen en reflectie	20
Bijlage 1.....	22
Bronnen.....	23

Inleiding

In de maanden december 2016 en januari 2017 werden vijf gespreksgroepen met (ex-) gedetineerden over de gevangenis van de toekomst georganiseerd binnen de Brusselse gevangenissen. De gespreksgroepen kwamen tot stand dankzij een samenwerking van de *Hogeschool Odisee* met de *Vrije Universiteit Brussel* en twee forensische welzijnsorganisaties; *Psychotherapie-BRUG* en *O.R.S.-W.S.W.* Ze kaderen ook binnen een ruimer praktijkgericht onderzoek dat loopt aan de Hogeschool Odisee omtrent het Justitieel welzijnswerk in de Brusselse gevangenissen. Dit project werd gerealiseerd via de middelen voor Praktijkgericht Wetenschappelijk Onderzoek (PWO) van Odisee, ter beschikking gesteld door de Vlaamse Overheid.

De volgende diensten ondersteunden het initiatief: JWW, APO, FMAD, Siréas, SRS, Slasj en Autrement. Ook de beleidscoördinatoren van de Gemeenschappelijke gemeenschapscommissie en de Vlaamse en Franse gemeenschap ondersteunden en faciliteerden deze gespreksgroepen. Tenslotte ondersteunde ook de directie van de gevangenis Brussel dit onderzoeksinitiatief. We willen alvast alle betrokkenen van harte danken voor hun engagement en hun inbreng. Onze bijzondere dank gaat naar de respondenten voor hun medewerking, openheid en vertrouwen.

Deze nota is opgemaakt uit drie delen. Het eerste deel beschrijft de voorbereidende fase: hoe het idee van de gespreksgroepen is ontstaan, wat de doelstellingen waren en hoe ze methodologisch werden voorbereid en uitgebouwd. Het tweede deel brengt verslag uit over de eigenlijke gespreksgroepen. Tenslotte formuleren we, op basis van de bevindingen uit de gespreksgroepen, een aantal aanbevelingen bij wijze van besluit.

September 2017

1. Doel en opzet van de gespreksgroepen

1.1. Situering

Vanuit de Hogeschool Odisee, opleiding sociaal werk, loopt momenteel een praktijkgericht onderzoek betreffende het netwerk Justitieel Welzijnswerk Brussel. In het kader van dit onderzoek analyseren wij de samenwerkingsverbanden van de Brusselse diensten voor justitieel welzijnswerk en onderzoeken we hoe dit netwerk sterker kan worden. Dit onderzoek loopt van sept. '15 tot sept. '17.

Vanuit het werkveld ontvingen wij signalen dat de gedetineerden zelf al te vaak niet gehoord worden wanneer het gaat over gevangenis. Als antwoord op dat signaal werd het initiatief genomen om gespreksgroepen te organiseren met Brusselse (ex-)gedetineerden, met als centrale vraag wat zij belangrijk vinden in en voor de gevangenis van de toekomst. Deze gespreksgroepen werden georganiseerd in samenwerking met de Vrije Universiteit Brussel en de diensten O.R.S-W.S.W. en Psychotherapie-Brug.

1.2. Doelstelling

Het opzet van deze gespreksgroepen was om de ervaringskennis van de gedetineerden omtrent de gevangenis te horen en naar buiten te brengen. Wie leeft in de gevangenis ervaart dagdagelijks wat de gebreken zijn in het huidige penitentiair landschap, zij ondergaan dit immers zonder veel zeggenschap.

Door middel van dit initiatief beogen we deze doelgroep een stem te geven binnen de Brusselse gevangenis en in het maatschappelijk debat. Dit initiatief leunt aan bij de huidige ontwikkelingen op wetgevend vlak.

De basiswet betreffende het gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden van 2005 stelt immers in art. 7 § 1: *“In elke gevangenis wordt een klimaat van overleg nagestreefd. Daartoe wordt in elke gevangenis een overlegorgaan opgericht teneinde de gedetineerden in de gelegenheid te stellen inspraak te hebben in aangelegenheden van gemeenschappelijk belang die voor hun medewerking in aanmerking komen”* (B.S. 1/2/2005).

Daarnaast komt dit initiatief tegemoet aan de aanbeveling van de Raad van Europa om gedetineerden de mogelijkheid te geven om zaken met betrekking tot detentie te bediscussiëren en te communiceren aan de gevangenisautoriteiten (Council of Europe, 2006).

Van bij aanvang beoogden wij een nota omtrent de bevindingen te bezorgen aan de betrokken gevangenis en kabinetten. Daarnaast voorzien we een publicatie in een vaktijdschrift betreffende de resultaten van deze gespreksgroepen. Op die wijze willen we mee input geven aan het ruimer maatschappelijk debat betreffende het gevangeniswezen.

1.3. Methodologie

1.3.1. Focusgroepen

Methodologisch hebben we ons, voor de gespreksgroepen, gebaseerd op de methodiek van focusgroepen. Focusgroepen worden gedefinieerd als een speciaal type groepsinterview, met een middelgrote tot grote groep over één specifiek onderwerp. Bij dergelijke groepsinterviews maakt de onderzoeker gebruik van de interactie tussen de deelnemers om bredere en diepere informatie te verkrijgen dan in een individueel interview mogelijk is (Migchelbrink, 2013, p. 354). De deelnemers aan de groep zijn geselecteerd rond bepaalde gedeelde kenmerken. Er is met andere woorden een bepaalde vorm van homogeniteit noodzakelijk (Migchelbrink, 2013, p. 354). Binnen dit project was

het gemeenschappelijke element dat alle deelnemers (ex-)gedetineerden zijn van de Brusselse gevangenissen.

De gespreksgroepen vonden plaats in een lokaal van de gevangenis, gedurende maximum twee uur. De gespreksgroep met ex-gedetineerden ging door in een sociale organisatie waar men met deze doelgroep werkt. Door de relatief kleine omvang (6 à 15 personen) van de focusgroepen krijgt elke deelnemer de kans om een bijdrage te leveren aan de discussie (Migchelbrinck, 2013). Bij dit project namen aan iedere gespreksgroep maximaal zeven deelnemers deel.

1.3.2. Moderatoren

Een ervaren moderator is belangrijk in de begeleiding van de focusgroepen. Migchelbrinck (2013) haalt aan dat een moderator uitstekende interviewvaardigheden moet hebben zoals een sterke luistervaardigheid, een interesse in mensen en een betrokkenheid op het onderwerp. Ook Mortelmans (2013) ondersteunt het belang van de moderator en maakt een onderscheid tussen verschillende rollen die de moderator van een focusgroep dient op te nemen nl. interviewer, facilitator, leider, psycholoog-therapeut en tijdsbewaker. Gezien het thema van dit project kozen we bewust voor moderatoren die niet alleen ervaring hebben in het begeleiden van focusgroepen, maar eveneens een uitgebreide kennis van het werkveld hebben. De moderatoren van dienst waren Liesbeth Naessens, Katrien De Koster en Frederik Segaert. Bij elke focusgroep waren minstens twee moderatoren aanwezig.

1.3.2. Respondenten

Het is gebruikelijk om met meer dan één focusgroep te werken. Meestal aanziet men drie tot vijf groepen als een optimaal aantal (Mortelmans, 2013). Binnen het kader van dit project kozen we ervoor om zes gespreksgroepen te organiseren. Vertrekkende vanuit de doelstelling van deze studie, trachten we zoveel mogelijk diversiteit in de stemmen van de (ex-)gedetineerden weer te geven. Om dit te bereiken organiseerden we deze groepen in de verschillende gevangenissen (Vorst, Sint-Gillis en Berkendael), met verschillende profielen (voorlopig gehechten, veroordeeld, geïnterneerden, ex-gedetineerden) en vanuit verschillende taalgroepen (Nederlands- Frans en Engelssprekenden). Deze brede steekproef garandeert vooral de rijkdom aan stemmen weer te geven.

Om deelnemers te rekruteren voor dit initiatief werkten we als volgt: er werden in de weken voor de effectieve gespreksgroepen flyers ontworpen. Deze werden verspreid binnen de respectievelijke gevangenis om het initiatief bekend te maken. Tevens vroegen we de diensten voor justitieel welzijnswerk om ook bij hun cliënten reclame te maken. Potentiële deelnemers werden gevraagd om zich in te schrijven via een rapportbriefje of via één van de diensten. De potentiële kandidaten werden in een voorbereidend gesprek, gescreend (op taalkennis, op mogelijkheid om aan een groepsproces deel te nemen) door de onderzoekers. Tevens kregen zij op dat moment meer toelichting over het onderzoek, de anonimiteit en de geplande audio-opname.

De groep met geïnterneerden heeft niet plaatsgevonden. Er was een beperkt aantal kandidaten en tijdens de screening bleek dat zij onvoldoende in staat waren om dergelijk groepsgesprek te voeren. In totaal werden er vijf focusgroepen georganiseerd, er participeerden 26 deelnemers aan de gespreksgroepen. Bijlage 1 schetst een overzicht van de kenmerken van de respondenten.

De focusgroepen vonden plaats in een afgesloten lokaal binnen de gevangenis. Om de privacy van de respondenten te vrijwaren waren er naast de onderzoekers geen andere personeelsleden in de ruimte aanwezig. De gespreksgroep met ex-gedetineerden vond plaats bij een organisatie die met ex-gedetineerden werkt. Voorafgaand aan elke groep werd het opzet en finaliteit van het onderzoek uiteengezet. Dit had als doel om de onafhankelijkheid ten aanzien van de directie en andere diensten

binnen de gevangenis te expliciteren. Daarenboven verzekerde de 'informed consent' de participanten van vertrouwelijkheid en anonimiteit van de verzamelde gegevens. De deelname aan de focusgroep gebeurde steeds op vrijwillige basis.

1.3.3. Vragen

De respondenten werden bevraagd over de gevangenis van de toekomst. We kozen voor een toekomstgericht perspectief om de respondenten uit te dagen om (eigen) casusoverschrijdend na te denken. In de voorbereidende fase werd er door de onderzoekers voor gekozen om een semigestructureerd vragenlijst op te stellen. Er werden een aantal belangrijke topics vooropgesteld, maar geen volgorde, zodat de respondenten zelf het verloop van het gesprek konden bepalen en indien gewenst onderwerpen konden toevoegen. Tevens gaf dit de onderzoekers de ruimte om dieper in te gaan op wat voor de deelnemers van de gespreksgroep relevant was.

We vroegen de gedetineerden wat zij zouden doen mochten ze gevangenisdirecteur zijn. Hoe zou hun gevangenis eruit zien? Wie zou er werken? Wat vinden ze belangrijk om te voorzien in hun gevangenis?... Na het stellen van deze startvraag kregen de respondenten wat tijd om hun gedachten te noteren. Als slotvraag bevroegen we in elke focusgroep wat volgens hen het doel van de gevangenis(straf) is.

1.3.4. Analyse data

Om de analyse zo nauwgezet mogelijk te doen, werd van elke gespreksgroep een audio-opname gemaakt door middel van een dictafoon. Deelnemers werden hiervan vooraf op de hoogte gebracht en dit gebeurde met hun goedkeuring. Vervolgens werden de gesprekken kort na afname, woordelijk getranscribeerd en geanalyseerd. De thematische analyse gebeurde door middel van het softwareprogramma NVivo 11.

2. Verslag vanuit de gespreksgroepen

2.1. Inleiding

In dit tweede deel geven we weer wat de voor de deelnemers prioritaire thema's waren die aan bod kwamen in de gespreksgroepen. Ter illustratie zullen hierbij telkens citaten van deelnemers weergegeven worden. Deze citaten zijn een weergave van stukken uit de gespreksgroepen en bevatten soms taalkundige fouten of spreektaal. Om de anonimiteit van de respondenten te bewaken wordt bij de citaten enkel de datum vermeld die aangeeft vanuit welke gespreksgroep het citaat afkomstig is.

Zoals eerder beschreven werden de deelnemers uitgedaagd om te beschrijven hoe voor hen de gevangenis van de toekomst er zou moeten uitzien, welke nadrukken er gelegd zouden moeten worden in het toekomstige penitentiair beleid.

We kunnen daarbij in eerste instantie twee vaststellingen doen: de prioriteiten van de meeste deelnemers liggen heel dichtbij elkaar en ze zijn erg eenvoudig. Deze (ex-)gedetineerden dromen niet van grote zwembaden en luxeflats, maar hebben het over een eerlijke, respectvolle en menswaardige behandeling en de noodzaak aan basisbehoeften (inzake infrastructuur, gezondheid, menselijk contact en zinvolle tijdsbesteding). Het is daarbij sprekend hoeveel dankbaarheid de onderzoekers mochten ontvangen van de deelnemers in de gespreksgroepen (zowel tijdens de gesprekken zelf als achteraf). Zij benadrukten hoeveel het voor hen betekende dat iemand de moeite deed om naar hen te luisteren en hun stem te helpen vertolken. De mate van deze dankbaarheid was zo opvallend, dat we ons als onderzoeker genoopt voelen de conclusie te trekken dat het beluisteren van deze mensen absoluut geen gangbare praktijk is, noch binnen de gevangenis, noch erbuiten.

Om te weten hoe de gevangenis van de toekomst er moet uitzien, is het uiteraard belangrijk te weten wat voor doel ze dient. De respondenten in dit onderzoek hebben het enerzijds over straffen en begrenzen, maar spreken vooral ook over hoop geven, over mensen op weg helpen, over alternatieven aanbieden en zien daarbij vooral ook voor onderwijs en vorming een cruciale taak weggelegd.

2.2. Criminaliteit, straffen en de gevangenis

De respondenten hebben elk een (minder of meer uitgesproken) visie op criminaliteit en bestraffing. Er is unanimitieit over het feit dat een samenleving moet reageren indien er criminaliteit gepleegd wordt. Drie zaken komen duidelijk naar voor: ten eerste, de gevangenisstraf enkel hanteren als ultimum remedium. Ten tweede; indien men mensen detineert, dan verwacht men dat mensen daar ook sterker uitkomen en ten derde moeten de onderliggende structurele oorzaken van criminaliteit aangepakt worden. We lichten deze punten hier verder toe.

Ten eerste geeft men aan dat mensen minder zouden moeten worden opgesloten. Enerzijds omwille van de negatieve neveneffecten van de gevangenisstraf en anderzijds omdat men door het uitzitten van een gevangenisstraf niets leert.

“Ja nu ik ben gewoon van binnen te zitten, dus daar word ik niet beter van. Als je in een gevangenis zit dan moet je ervan leren, om het niet meer te doen. Maar dat is het niet. Dat zie je: mensen komen steeds terug” (8/12).

“Ja, er zijn mensen die een bepaalde straf krijgen wat totaal nutteloos is. Ja, die rechters die geven die straf omdat het in de wet staat. Maar die denken ook niet na, waarom moet die man zoveel jaren in de gevangenis zitten? Want die hadden ze bijvoorbeeld een taakstraf kunnen

geven, want die mogelijkheid is er, of weet ik veel, ze moeten maar iets anders bedenken. Er moet gestraft worden, maar ze straffen zowel de familie, maar ook de maatschappij. Want die moet de kosten betalen. En er verandert niets in goede. Daar is geen verbetering in in het menselijk wezen op dat moment.”(17/1).

De respondenten geven aan dat er zowel bij de voorhechtenis als bij het uitspreken van de gevangenisstraf als straf omzichtigheid geboden is. Mensen voelen zich tijdens een opsluiting in **voorhechtenis** ook gestraft en ervaren een stigma waar ze moeilijk terug van af geraken.

“Ik zit nog in voorhechtenis. Maar ik zit wel binnen, dus je wordt sowieso gestraft. Dus je bent uw werk kwijt, sommige mensen ook hun woonst. Dus ze straffen de mensen en dan achteraf zeggen ze ga nu toch maar. Dus zo zorgen ze ervoor dat mensen een soort haat tegen de maatschappij krijgen. Als je dan uiteindelijk onschuldig bent, dan zeggen ze kom ga nu maar het is niets, maar je bent wel heel veel kwijt. Je bent wel gestraft”. (26/1)

Tevens geeft men aan er veel meer in ogenschouw moet genomen worden welke straf zinvol is voor de betrokken persoon. Er moet nog veel meer gekeken moet worden naar **alternatieve straffen** zoals leer- en werkstraffen.

“Ik zou meer gaan voor werkstraffen zodat ze iets kunnen betekenen voor de maatschappij. Ik zou minder mensen opsluiten. Mensen iets nuttig laten terugdoen voor de maatschappij. Bijvoorbeeld plantsoenen, wegenwerken,...” (26/1)

Indien er toch een **gevangenisstraf** wordt opgelegd, dan moet er niet enkel gestraft worden, maar moet het ook een plek zijn waar mensen kunnen **leren** en waar men **kansen** krijgt. Waar men zichzelf verder kan ontplooiën zodat men sterker buiten komt. Men geeft aan dat mensen er momenteel slechter aan toe zijn na een gevangenisstraf dan voordien. De tijd binnen wordt sterk gezien als verloren tijd en wordt vooral gekenmerkt door het oplopen van frustraties en kwaadheid. Bovendien geeft men aan dat mensen afhankelijk gemaakt worden in plaats van dat ze bijkomende kennis en vaardigheden aangereikt krijgen om op eigen benen te kunnen staan.

“Maar het is gewoon zo dat mensen die, ik zal zeggen, zeker meer dan 5 jaar in de gevangenis hebben gezeten, die zijn zo geconditioneerd, die gaan weer terug hervallen in oude gewoontes en dat leidt meestal terug naar de gevangenis. Dat kost de maatschappij een pak geld in plaats van die mensen klaar te maken voor in die maatschappij te leven en de juiste conclusies te leren trekken. Want anders krijg je een terugstroom, ik heb dat genoeg gezien” (16/2)

Men heeft niet het gevoel klaar te zijn om opnieuw aan de samenleving te participeren nadat men vanuit detentie terug in de maatschappij komt. Terwijl men aangeeft dat het feit dat mensen criminele feiten plegen eigenlijk een signaal is voor de samenleving dat er iets mis is. Er moet volgens de gedetineerden dan ook geïnvesteerd worden in het geven van kansen aan mensen.

“Een straf moet ervoor zorgen dat je het niet nog een keer doet; je moet er wel iets van leren van die straf. Maar nu als je in de gevangenis zit, dan wil dat nog niet zeggen dat je er iets van leert. Want bijvoorbeeld nu als je vast zit, dan leer je nog ergere dingen. Je krijgt hier ook eigenlijk geen hulp. Als je buiten komt sta je er eigenlijk nog slechter voor. Begeleiding is echt wel belangrijk. De begeleiding is eigenlijk belangrijker dan de straf” (8/12).

Men vraagt zich luidop af waarom een beleid iets in stand houdt dat duidelijk niet werkt. Men geeft aan dat de maatschappij er niet beter van wordt zoals het nu georganiseerd is. Gevangenen zouden een veel groter vormend aspect moeten hebben volgens de respondenten.

“Een gevangenis voor mij betekent dat niet zomaar iemand een tijd weghouden van de samenleving. Voor mij is het ook een moment om te hervormen. Hervormen zodat iemand een beter mens kan worden. Zodat ook de maatschappij beter en sterker kan worden, dat is erg belangrijk volgens mij” (15/12).

“De straf moet je ondergaan op een manier waardoor je begrijpt ‘ah ik ben fout geweest’, op een manier waar je niet gefrustreerd door geraakt. Dus je hebt een fout begaan en je wordt dan ook gestraft. Je moet die straf uitzitten maar terwijl je die straf uitzit is er mogelijkheid tot veel dingen waar je een betere mens, waar je een rijkere mens in die zin, van wordt” (16/2).

De respondenten uiten hun visie op criminaliteit door ten eerste te benadrukken dat de gevangenis mensen huisvest die kampen met heel wat verschillende problematieken en dit op verschillende levensdomeinen.

“We hebben hier allemaal problemen waarmee we geholpen moeten worden” (5/12).

Men verwacht daarbij dat er tijdens de detentie iets gebeurt met die sociale problemen. Men verwacht op dat vlak individuele hulp. Maar daarnaast is er unanimititeit in alle groepen dat er ook naar de **onderliggende structurele oorzaken** van criminaliteit moet gekeken worden. Men geeft aan dat mensen door een gebrek aan kansen in een negatieve spiraal terecht komen, waaruit het zeer moeilijk ontsnappen is.

“We worden criminelen omdat de regering de armen in de samenleving niet voldoende helpt. Ik denk dat dus echt! Mensen worden ergens rijk geboren, anderen komen eerder uit de middenklasse of zelfs aan de slechte kant van de samenleving. Het midden en de slechte kant die hebben het zeer moeilijk” (15/12).

“Wij zijn goed genoeg om minderwaardige jobs te doen, wij hebben het moeilijk om aan betere jobs te geraken. Dat is erg frustrerend” (5/12).

De context waarin men leeft voor men tot criminaliteit over ging, speelt dus een rol en moet volgens de respondenten in ogenschouw genomen worden.

“Want wat ook de situatie is omdat iemand veroordeeld is, is omdat hij een wet heeft overtreden. Maar dat is uit iets gekomen. Er is niemand die zegt: Ik ga vandaag de wet overtreden. De meeste mensen die hier zitten, wat ik geobserveerd heb, die zitten hier door een situatie waarin ze zaten waar ze gepakt zijn en waarvoor ze veroordeeld zijn” (17/1).

De gevangenis moet dus de kansen bieden die er vroeger niet waren voor deze doelgroep. Er wordt letterlijk aangehaald dan men bijvoorbeeld beter investeert in het bouwen van scholen in plaats van in het bouwen van gevangenen. Goed onderwijs betekent volgens de respondenten dat er gevangenen gesloten kunnen worden.

2.3. 'Wij zijn mensen'

Wanneer de respondenten in dit onderzoek gevraagd worden naar wat ze zouden willen voor een gevangenis in de toekomst, wat daar essentieel in is, klinkt het als uit één mond: respect. Daarbij vertellen de respondenten vooral vanuit hoe ze de situatie nu ervaren: ze voelen zich niet gezien als mens, voelen zich uitgestoten en herleid tot de feiten die ze pleegden. De impact daarvan op velen van hen is voelbaar, in de gesprekken klinkt verdriet, frustratie, verzet, machteloosheid en wanhoop. Meer nog dan de te verwachten nadruk op een betere infrastructuur (die uiteraard ook met respect te maken heeft) of andere activiteiten in de gevangenis, benadrukken deze mensen hoe belangrijk het is dat zij, ook al zijn zij gestraft, gezien blijven worden, deel mogen blijven uitmaken van het geheel, erkend worden in hun mens zijn.

“Maar het zijn en blijven maar mensen. Het is niet omdat je een misdaad hebt begaan of veroordeeld zijn dat je een slechte mens zijn. Want er zitten hier zeer goeie gasten. Lieve mensen, brave mensen, maar zij hebben iets verkeerd gedaan. Maar je heb ook andere, je hebt ook kwaadaardige mensen zitten. We hebben beide. Maar de maatschappij moet eens leren kijken naar het individu, wie is dat?”(17/1)

“Personeel moet ook respect hebben naar de gevangenen toe want respect naar de gevangenen toe, dat komt automatisch terug toe. Het respect dat ge geeft, krijgt ge terug. Hier krijgt ge geen respect, maar ze vragen wel dat gij respect hebt voor hun. Allé zo werkt het niet hé.” (19/1)

In elke groep kwam naar voor dat men als gedetineerde zijn **waardigheid** wil behouden. Dat men respect verlangt als mens. Dat gaat bijvoorbeeld over de kledij: men wil een eigen pakket van kleren, niet dat iedereen alles van elkaar draagt. Men vindt de naaktfouille onmenselijk en denigrerend. De naaktfouille wordt te vaak uitgevoerd terwijl er geen indicatie is waarom dit zou nodig zijn, maar alleen omdat de procedures het voorschrijven. Ook verwacht men privacy te hebben. Men wil **als mens** behandeld worden, dit gevoel heeft men momenteel niet. Het gehuisvest zijn in slechte gebouwen, personeelstekorten, slechte voeding, geen dagbesteding, gebrek aan hygiëne,... de voorbeelden die aangeven dat men zich niet als mens behandeld voelt zijn talrijk.

“Kijk, als een groep veroordeelden hier zitten dan zijn dat ook mensen. En hier in België bekijkt de maatschappij en de politiek de gevangene als, ja... Dat zijn gestraften en daar moeten we wat mee en daar doen ze eigenlijk niets mee. Ze vergeten dat dat mensen zijn, het zijn allemaal individuen en als ge die niet behandelt als individu dan gaat ge heel veel recidive krijgen. Wat hier gebeurt trouwens. Als ik dat vergelijk met Zweden. Ik weet de cijfers niet, ik weet het niet, maar daar is dat veel lager. In Zweden noemt men een gevangene een cliënt dus iedere bewaker moet verplicht cliënt zeggen. En dus daar heb je meer eigenwaarde. Daar voelt ge u nog mens, hier voelt ge u geen mens meer” (17/1).

Het essentiële respect waar de respondenten het over hebben, zit in alles verweven, in hoe de hele institutie werkt: in de omgang tussen het bewakend personeel en de gedetineerden, in het antwoord krijgen op vragen, in respectvolle communicatie, in hulp krijgen, in betrouwbare gevangenisregels, in gelijkheid voor alle gedetineerden. Verschillende respondenten gebruiken hier woorden zoals 'rechtvaardigheid', betrouwbaarheid, gelijkheid.

2.4. De gevangenis

De omstandigheden in de Brusselse gevangenissen zijn zo genoegzaam bekend. De verouderde infrastructuur, de overbevolking, het grote personeelsverloop en andere beïnvloedende factoren hebben uiteraard een grote impact op de mensen die er verblijven. Ook de respondenten in dit onderzoek hameren op het ontbreken van basisvoorzieningen. Een gekende verzuchting, die we in dit rapport toch nogmaals aan bod willen laten komen, omdat de stem van de gedetineerde voorop staat en vooral ook omdat het voor de (ex-)gedetineerden alweer sterk gerelateerd wordt aan 'menselijkheid' en 'respect'.

2.4.1. Het gebouw

Gezien de staat van de huidige Brusselse gevangenissen is het niet verwonderlijk dat de respondenten pleiten voor een infrastructuur die in orde is. Het gaat hier vooral om basisbehoeften zoals hygiëne, gezonde leefomstandigheden, privacy en basiscomfort. Een cel moet proper zijn, vrij van ongedierte en voorzien zijn van basiscomfort zoals de nodige sanitaire voorzieningen (toilet, douche), verwarming, een goede matras, koelkast,... Als er iets stuk is dan wordt dit in de gevangenis van de toekomst snel hersteld. Er moet voldoende ruimte zijn om bijvoorbeeld samen activiteiten te kunnen doen. Er is nood aan een ontspanningsruimte om zich bezig te kunnen houden en de zinnen te verzetten.

Ook de aankleding van het gebouw blijkt belangrijk te zijn. In meerdere groepen geeft men aan dat een slechte infrastructuur, grijs beton en tralies een negatieve impact hebben op de mentale gezondheid. Hieraan kan tegemoet gekomen worden door de muren fris te schilderen en het vermijden van tralies voor de ramen. Ook het belang van de wandeling wordt benadrukt. Zowel fysiek als psychisch is het nodig om een groene ruimte te hebben, die kans biedt op mentale rust. Een grasveld (dat betreden mag worden), een bankje, wat sportinfrastructuur, is daarbij minimaal.

In de gevangenis van de toekomst moeten cellen worden voorzien van een PC die gebruikt wordt om intern en extern te communiceren (zie daarover meer onder punt 2.4.3).

We gaan er gemakshalve van uit dat de nieuwe gevangenis van Haren aan bovenstaande verzuchtingen zal tegemoetkomen. Het gebouw is echter niet het enige wat gedetineerden graag anders zouden zien. Ook op vlak van regime, personeelsbeleid, tijdsbesteding,... zijn er belangrijke aandachtspunten die in de gevangenis van de toekomst ook een plaats dienen te krijgen. De respondenten verwijzen daarbij vaak naar 'normalisering', het belang van een regime in de gevangenis waarbij het leven in de gevangenis dat van buiten de gevangenis weerspiegelt, waardoor zij enerzijds meer 'mens' blijven, maar anderzijds ook beter vaardigheden kunnen oefenen die ze na hun verblijf in de gevangenis nodig hebben.

2.4.2. Regime

Opvallend genoeg benadrukte elke groep respondenten het belang van een **gedifferentieerd beleid**. Hiermee wordt bedoeld dan men bepaalde gedetineerden groepeert. Die differentiatie is volgens de gedetineerden nodig op basis van volgende elementen:

- De ernst van de feiten of de strafmaat. De respondenten geven aan dat dit nodig is om te vermijden dat mensen negatief beïnvloed worden door anderen en dus meer crimineel worden in de gevangenis.

- De problematiek. Mensen met verslavingsproblemen, psychische problemen,... zitten op aparte afdelingen met een specifiek regime en zorg op maat.

Verder moet het gevangenisregime zich kenmerken door een grotere mate van **zelfbeschikking**. Daarbij komen opnieuw het gerespecteerd worden en als mens gezien worden als belangrijkste argumenten naar voor. Voorbeelden omtrent zelfbeschikking en inspraak zijn de momenten om te telefoneren, om al dan niet zelf te koken, het douchen, de bewegingsvrijheid of de celdeur die open of dicht gaat,...

Indien we doorvragen op een **open deur beleid** dan blijkt dit belangrijk te zijn om op die manier contact te kunnen hebben met anderen maar tevens omdat dit een mogelijkheid is om iets zelf te beslissen.

“Het is iets psychologisch denk ik. Ja, dat is toch iets 's avonds zo een beetje, dat je zo een beetje weg kan. Dat je even naar buiten kan, dat je een praatje kan maken. Dat is gewoon, ja, iets psychologisch. O: Gaat het dan over het contact met de, om contact te hebben met de mensen, met medegedetineerden? Of gaat het erom dat je zelf mag beslissen, dat je zelf kan kiezen, wat is daarin belangrijk? G: Allebei denk ik. O: Allebei? G: Allebei, een beetje contact en je kan ook zelf beslissen waar ga ik heen: tafeltennissen, voetbalspel of whatever maar het geeft je toch iets van ja ik kan alleen naar buiten”. (26/1)

Een bijkomend argument voor een open deur beleid vindt men in het feit dat contact tussen gedetineerden onderling en interactie belangrijk is omdat men in de samenleving ook niet geïsoleerd leeft. Er moet dus mogelijkheid zijn om samen dingen te doen, maar ook om te leren samenleven.

De gedetineerden willen tevens graag gehoord worden in verband met het al dan niet delen van een cel. Het delen van een cel wordt door de meeste respondenten als frustrerend en conflictueus ervaren onder meer omwille van het gebrek aan privacy, verschil in geloofsovertuiging, problematiek, maar anderen verkiezen dan weer het gezelschap van een medegedetineerde, omdat zij de eenzame opsluiting als psychisch zeer belastend ervaren. Daarnaast werden veel opmerkingen gemaakt omtrent het samenzitten van rokers en niet-rokers. Men geeft aan dat er bij binnenkomst in de gevangenis moet worden gevraagd of men roker is of niet. Op basis daarvan krijgt men een cel toegewezen. De niet-rokers vinden het niet kunnen dat ze samen op een cel moeten zitten met een roker. Ze maken zich daarbij ernstige zorgen over hun gezondheid.

Op vlak van **inspraak** in het beleid werd in één focusgroep sterk benadrukt hoe belangrijk het is om ook de stem van de gedetineerden mee te nemen. Het gaat daarbij om formele overlegorganen, waarbij de gedetineerden een volwaardige stem krijgen als het gaat over de huidige organisatie of het nadenken over toekomstige keuzes. Het gehoord worden, serieus genomen worden is hierbij weer een uiterst gevoelig en essentieel thema.

In de gevangenis van de toekomst gaat men veel sensitiever om met het **bezoek**. De respondenten verwijzen naar de complexiteit van de regels, de lange wachttijden, de ongepaste bezoekerimte, maar vooral ook naar het criminaliseren van het bezoek, wat door hen als erg onrechtvaardig wordt beschouwd. Verschillende respondenten geven aan geen bezoek toe te laten, omdat ze hun naastbestaanden niet willen blootstellen aan de complexe procedures en slechte behandeling van het bezoek. Ze willen voor de gevangenis van de toekomst dat hun bezoek respectvol wordt behandeld, zodat zij niet nog eens slachtoffer worden van de detentiesituatie.

Ook het systeem van de **kantine** is onderhevig aan heel wat opmerkingen. De kantine is te duur, het aanbod is te beperkt of niet vers. Ook op dit vlak pleit men voor meer zelfbeschikking. Voorstellen in

die richting zijn een winkel waar men zelf boodschappen kan doen, zodat men ook kan zien wat men koopt, een kiosk waar men een krant kan kopen,... Zaken die niet kunnen aangekocht worden via de kantine kunnen worden binnengebracht door vrienden of familie.

Tenslotte is het opvallend hoeveel belang de (ex-)gedetineerden hechten aan het **voedsel** in de gevangenis. Het eten moet van een betere kwaliteit zijn: meer aandacht voor hygiëne, gezondere voeding en variatie. Door de slechte kwaliteit van de voeding maken de gedetineerden zich veel zorgen betreffende hun gezondheid. Zij zien voeding als iets essentieels, maar ook iets dat erg gelinkt is aan de eigenheid van iedere mens.

De respondenten halen aan dat de **regels** in de gevangenis duidelijk moeten zijn en gerespecteerd moeten worden. Men moet consequent zijn en iedereen op gelijke manier behandelen. In de huidige context is het al te vaak onduidelijk wat mag of niet mag en hangt het veel af van de individuele beambte, de vleugel waarop men zit of de gevangenis.

“Maar hier in dit land, is iedere gevangenis anders. Ik ben maar in drie gevangenissen geweest, een keer om het dossier te lezen in Beveren en een keer in Antwerpen. En dat is anders al anders. Maar hier spant het de kroon want hier is afdeling A anders dan afdeling B en daar zit zes meter tussen. Hoe kan dat?” (17/1)

De gevangenis en zijn personeel moet volgens de respondenten een voorbeeldfunctie vervullen voor de gedetineerden. Hoe kan men verwachten dat gedetineerden de regels volgen of respect hebben indien men het als gevangenis zelf niet doet, vraagt men zich luidop af. Het feit dat vooropgestelde data voor bijvoorbeeld het vrij komen onder voorwaarden niet gehaald worden ligt erg moeilijk. Maar creëert ook onduidelijkheid betreffende een mogelijke datum van invrijheidsstelling.

“Ge weet niet welke dag ge vrij gaat, dat is een groot vraagteken. Ja, dat is, dat is eigenlijk onmenselijk. Zo van zeggen: Kijk meneer, ge zijt gestraft, maar die dag gaat ge vrij. Punt aan de lijn. Dat is zeer belangrijk voor uzelf, zeer belangrijk voor het gevangeniswezen want dan kunnen ze beter plannen, en zeer belangrijk voor de familie.” (19/1)

Het leven in de gevangenis kenmerkt zich door onzekerheid, afhankelijkheid en machteloosheid. Het niet weten wanneer men een antwoord krijgt op een vraag, de onzekerheid en onduidelijkheid over bestaande afspraken en procedures werken dergelijke gevoelens verder in de hand.

2.4.3. Communicatie

Vele respondenten hopen in een gevangenis van de toekomst dat de technologie ook impact zal hebben op de mogelijkheid tot communicatie. Ze verhalen over de machteloosheid die ze voelen als ze tevergeefs proberen informatie te krijgen bijvoorbeeld over de gang van zaken in de gevangenis, de stand van zaken in hun dossier, over de mogelijkheden die er zijn qua opleiding, activiteiten, bezoek, enz. De context van de gevangenis zorgt ervoor dat mensen het gevoel krijgen dat hun leven voor hen geleid wordt. Wanneer ze trachten zelf verantwoordelijkheid te nemen, door te zorgen voor hun re-integratie, voor hun naastbestaanden, te zoeken naar mogelijkheden, worden ze door het gebrek aan communicatiemogelijkheden onnoemelijk gefrustreerd en geeft dit bij verschillende onder hen aanleiding tot angst en het staken van pogingen om zelf iets te ondernemen.

“Ik schrijf geen briefje meer voor PSD of griffie. Het heeft toch geen zin. Volgens mij zeggen ze ‘oh, een rapportbriefje voor de boekhouding... vuilbak’.” (26/1)

Zonder het woord Prison Cloud te gebruiken, stellen de respondenten zich in de gevangenis van de toekomst een systeem voor waarbij zij rechtstreeks contact kunnen opnemen met de griffie, de PSD, de directie enz. En waar zij ook op de hoogte kunnen worden gebracht van de juridische stand van zaken, stappen die ondernomen worden in hun dossier, eenvoudige antwoorden op vragen en bijvoorbeeld van wanneer zij een afspraak kunnen maken bij de dokter of waar zij op de wachtlijst staan als het gaat over werk krijgen in de gevangenis. Niet alleen informatie krijgen, maar ook het actief gebruiken van zo'n systeem voor opleiding, vorming en sollicitaties wordt benadrukt. Het zou ook kunnen vermijden dat ze op digitaal vlak te snel achterop geraken tijdens de detentie.

Zoals reeds gesteld is taal een heel belangrijk aspect voor de respondenten. Ze hebben niet alleen het gevoel niet begrepen of gehoord te worden, maar vinden dat taal ook een rol speelt bij het niet gelijk behandelen van de gedetineerden.

"Ik zeg ze doen hier van tijd onnozel, ge zijt bijna verplicht van al het papier in twee talen in te vullen. Voor de zekerheid kom. Want ge weet niet dat de ene keer dat em meer Franstalig is deze week of dat hij Vlaamstalig is. (...)van tijd heb je 's anderdaags nieuws en van tijd moet ik het in Frans invullen om 's anderdaags nieuws te hebben" (26/1)

Een ander belangrijk aspect van communicatie is het contact met de buitenwereld. Bijna alle respondenten benadrukken hoe belangrijk het voor henzelf, maar minstens ook voor de naastbestaanden is om informatie te kunnen uitwisselen. Daarbij moet het telefoonverkeer in de gevangenis van de toekomst toelaten veel meer flexibiliteit te hebben (op dit moment kan het zijn dat je op een ander uur dan afgesproken 'moet' bellen, waardoor partner en gezin niet beschikbaar zijn), telefoneren moet betaalbaarder zijn. Skypegesprekken met partner en gezin worden door de respondenten als een grote meerwaarde gezien. De respondenten kaarten ook meermaals aan dat de telefoontarieven als heel onbillijk worden ervaren; vooral buitenlandse gedetineerden geven aan dat zij door deze buitensporige kosten geen of nauwelijks contact kunnen hebben met hun partner en/of gezin.

2.4.4. Tijdsbesteding: activiteiten, werk, sport

In de gevangenis van de toekomst zit men weinig op cel, men kan gaan werken, deelnemen aan activiteiten en opleidingen en anderen ontmoeten. De respondenten geven sterk aan dat dit momenteel in Brussel niet het geval is. Nochtans blijkt die dagbesteding belangrijk om de zinnen te kunnen verzetten, om structuur en routine te behouden en om zaken bij te leren. Bijvoorbeeld het hebben van werk of het kunnen volgen van activiteiten in de gevangenis is belangrijk.

"Awel ja vooral, dat hij zegt... Voor mij zit er routine in de gevangenis. Ik weet in sommige gevangenissen kan je daar aan werken, je kan veel cursussen volgen dus je kan zelf verrijken en je hebt ook de dagelijkse routine van: ik sta op, ga werken, kom terug en dan.. allé ja. Dat is toch ook belangrijk..."(16/2)

Werk wordt gezien als mogelijkheid om financieel iets meer ruimte te hebben (kantine kopen, telefoneren, schulden aflossen), maar vooral ook als structurering van de dag en potentieel omdat men er nieuwe vaardigheden door kan leren.

De verveling en het besef dat de tijd in de gevangenis verloren tijd is stoort de respondenten. Men wil vooral dat men iets kan bijleren in de gevangenis door middel van opleidingen en cursussen. Met een opleidingen wil men tevens een echt diploma kunnen halen zodat men een stuk verder staat als dat men vrijgesteld wordt. Inzetten op opleiding om na vrijlating te kunnen doorstromen naar knelpuntberoepen, wordt meermaals gesuggereerd.

“Ik zit hier al vier jaar, waarom heb ik in die tijd geen twee diploma’s behaald. Mijn Nederlands is erop achteruit gegaan sinds ik hier zit.” (5/12)

Het feit dan men nu vooral inzet op het opsluiten van mensen begrijpen de respondenten niet. Ze geven aan dat dit niet effectief is naar de toekomst toe. Ze zien veel mensen terug opgesloten worden na hun vrijstelling omdat er volgens hen te weinig aan de problemen gewerkt werd tijdens de detentie.

“En als mensen hier zitten, tja dan moet je ze bezighouden, nu zetten ze je zomaar in een kot. Maar hier mensen twee jaar opsluiten, dat is niet nuttig. Dat is weggesmeten geld en tijd. Het is niet nuttig opgesloten zitten zonder dat je opleiding krijgt, zonder begeleiding,... “ (26/1)

Men verwacht dus dat men via gevangenisarbeid, activiteiten, opleiding, gespreksgroepen en begeleiding beter voorbereid zal zijn op het leven en de toekomst na de gevangenis. Ook hier benadrukt men weer het belang van normalisering van het gevangenisleven.

2.5. Professionals in de gevangenis en hun aanbod

2.5.1 Beambten en ander gevangenispersoneel

In de focusgroepen werd veel aandacht besteed aan hoe het personeel in de gevangenis van de toekomst moet omgaan met de gedetineerden. Een aantal kenmerken komen terug ongeacht de verschillende functies die in een gevangenis aanwezig zijn. Men verwacht dat het personeel respectvol, behulpzaam, gemotiveerd en bekwaam is. Tevens geeft men aan dat men een vertrouwensfiguur nodig heeft, de actoren van justitie ziet men niet als betrouwbaar. We lichten deze aspecten hier verder toe.

Het eerste wat in alle groepen naar voor kwam was dat men van het personeel verwacht dat men met **respect** behandeld wordt. Respect betekent voor de respondenten dat er geluisterd wordt naar de gedetineerde, dat hij/zij niet wordt afgesnauwd, dat er een antwoord komt indien iemand een vraag stelt, dat er een gevolg wordt gegeven aan een rapportbriefje, dat er geen oordeel geveld wordt bijvoorbeeld op basis van de feiten waarvoor men zit... Dit verwacht men zowel van beampten, PSD, directie als administratieve diensten. De aanspreekbaarheid van het personeel is belangrijk voor gedetineerden en kan volgens hen al veel onrust vermijden.

“Als je hier ’s nachts al dat lawaai hoort: geschreeuw, geroep, kloppen op de deuren. Ik versta dat dat niet gemakkelijk is voor de cipiers, ook als ze in die cel moeten. Maar dat komt misschien ook omdat mensen gefrustreerd zijn, omdat ze niet gehoord worden. Als er wat meer tijd zou besteed worden aan de mensen. Dus ik versta wel dat mensen als die niet gehoord worden, niet geholpen worden, dat die uit hun bol gaan. Als je dat hier allemaal hoort, waaw. Dat geklop en al. Ik denk dat dat niet gemakkelijk is voor de cipiers maar misschien kan dat verholpen worden doordat ze meer met de mensen kunnen bezig zijn, met hun frustraties”(26/1).

Dit impliceert dat het bewakend personeel veel meer is dan louter een bewakende functie, maar ook een luisterend oor moet zijn.

“Ik vind dat er ook een cipier moet zijn, die aan jou gekoppeld is waar je af en toe gesprekken mee hebt. Waar je mee praat en dingen kan vragen: hoe zit dat en dat” (8/12).

“Ja, de mensen een beetje meer een gevoel geven van weet ge, ge moet hier niet benauwd zijn voor iets, praat maar gewoon met mij. Dat kan over het weer zijn, over zulke dingen. Eigenlijk echt contact maken.” (17/1)

Beambten zijn de voelsprietten van de gevangenis en moeten daar deskundig mee om kunnen.

“Laat ons eerlijk zijn, de cipiers zien als eerste dat er iets niet gaat of dat je je niet goed voelt” (5/12).

“Er werd beslist dat ik uitgeleverd werd... Dan kwamen ze om vijf uur, met drie mensen naar mij toe, bewaarders, om een gesprek te hebben. Die vroegen, ‘meneer, mogen wij eens met u spreken? Ge zijt vandaag naar de rechtbank gegaan, je hebt het misschien nodig om een gesprek te hebben’. (...) Maar dat heb ik in Zweden meegemaakt. Daar had ik respect voor. Die nemen... En dat is na hun uren hé. Die moeten tot vijf uur werken, en die zeggen: Sorry, dat we nu pas kunnen want er zijn vier mensen die we hebben bezocht. Dus ze hebben van die vier mensen van drie uur tot vijf uur, is dat een gesprek misschien wat uit de hand gelopen en die kwamen nog naar mij toe.” (17/1 over gevangenis in Zweden)

Ook verwacht men dat vragen die gesteld worden aan het personeel ernstig genomen worden en dat er voldoende antwoord geformuleerd wordt. Dit verwacht men van alle functies in de gevangenis, men moet behulpzaam zijn en voldoende kennis hebben. Indien het antwoord op de vraag niet voor handen is, moet men kunnen aangeven waar de gedetineerde met zijn vraag terecht kan. Dit betekent dat betrokken zijn op de gedetineerde en hun vragen ernstig nemen hierin belangrijk is. Het duidt volgens de respondenten ook op het belang van **opleiding** van het personeel.

“Personeel beter selecteren, opleiding geven en discipline.”

Daarbij benadrukken sommige respondenten ook dat gemotiveerd personeel ook meer gewaardeerd zou moeten worden. Ook zij verdienen meer respect en een betere verloning.

Taal speelt een belangrijke rol bij wat de aanspreekbaarheid betreft. De beamtten moeten volgens de respondenten meertalig zijn (Frans, Nederlands en Engels) om de gedetineerde te kunnen helpen. Niet begrepen worden, of zelf niet begrijpen wat er tegen je gezegd wordt, heeft een heel grote psychologische impact voor de gedetineerden. Ze spreken over onrecht, niet gezien en gehoord worden, geen recht te worden aangedaan als mens. Indien de gedetineerde een andere taal spreekt moeten er hulpmiddelen gezocht worden om de gedetineerde bij te staan in een taal die hij of zij kent (ev. een tolk).

De respondenten ervaren het **personeelstekort** in de gevangenis aan de levende lijve. Dit vindt men onaanvaardbaar omdat hierdoor hun rechten geschonden worden. Een tekort aan bewakend personeel betekent bijvoorbeeld concreet dat gedetineerden niet kunnen douchen.

“Ze hebben hier niet genoeg mensen, personeel. Bijvoorbeeld voor het douchen: hij heeft werk daardoor kan hij elke dag douchen. Wij hebben geen werk en daarom mogen wij niet elke dag douchen. Maar het probleem is dat als er niet genoeg personeel is en het is de dag om te douchen, dat je dan niet mag gaan douchen! En het is niet dat ze zeggen, oh morgen hebben we genoeg, nee, je mist je douche waardoor je soms dus 7 of 9 dagen niet kunt douchen” (12/12).

2.5.2. Begeleiding en hulpverlening

Meer specifiek werd er dieper ingegaan op de nood aan begeleiding binnen de gevangenis. Men ziet **begeleiding** van de gedetineerden als erg belangrijk tijdens de detentie.

“Als je buiten komt sta je er eigenlijk nog slechter voor. Begeleiding is echt wel belangrijk. De begeleiding is eigenlijk belangrijker dan de straf” (8/12).

Het begeleiden van gedetineerden is op lange termijn volgens één groep een investering die loont voor de samenleving. Deze hangt ook samen met de grote nadruk die de respondenten leggen op het doel van de gevangenisstraf: ‘mensen er beter doen uitkomen dan ze erin gingen’, ‘kansen geven om het leven nadien anders aan te pakken.’ Intensieve begeleiding naar re-integratie is daardoor voor het merendeel van de respondenten een prioriteit.

“Want als gij iemand hebt, die hier de mensen begeleidt, veronderstel dat die 50 mensen onder zich heeft die hij moet begeleiden en hij helpt er van die 50, vijf die niet meer in de criminaliteit komen weet gij wat dat het pluspunt is? Financieel? Voor de maatschappij? Dat is enorm. Dus die man of die vrouw die mag eigenlijk wel goed betaald worden in mijn ogen. Want dat is een investering op termijn, op middellange termijn die veel geld opbrengt” (17/1).

Men geeft ook aan de huidige begeleiding van bestaande diensten niet intensief genoeg is.

“Ja dat zou wel interessant zijn dat als er een probleem is dat je met iemand kunt spreken. Alé nu kunnen de mensen je pas opnieuw zien na twee of drie weken” (26/1).

“De maatschappelijk werker van buiten die komt maar 1 keer om de twee weken en de psycholoog van buiten komt ook maar één keer in de maand dus ja dat heeft geen zin” (8/12)

De begeleiding die moet starten van zodra iemand binnen komt en intensiever worden ter voorbereiding van de vrijlating. Opmerkelijk is dat de respondenten verwachten dat er ook na de vrijlating iemand gemakkelijk bereikbaar is tot wie men zich kan richten bij allerlei vragen of voor ondersteuning.

“Ze moeten maken dat als mensen buiten komen, dat er iets is waar je naartoe kan. Ik heb ook zo iemand gekend die vijf jaar had binnen gezeten en dan buitenkomt. Dat gaat niet zo gemakkelijk. Want alles is veel veranderd. Dat mensen gewoon ook niet weten waar moet ik nu naartoe. Bijvoorbeeld als je een probleem hebt met de elektriciteit of zo. Alé ja je kunt wel naar het OCMW gaan, maar daar moet je ook altijd wachten” (26/1).

Als men het over begeleiding heeft, komt de psychosociale dienst regelmatig aan bod. Men verwacht dat er gehoor wordt gegeven aan de (justitiële) vragen van de gedetineerde en vooral dat het penitentiair dossier correct en tijdig wordt opgevolgd. Men is zich er van bewust dat deze dienst in de huidige gevangeniscontext onderbemand is, wat erg veel frustraties en onbegrip oproept. Ook hier weer spreekt men in termen van ‘respect’ en ‘(niet) gezien worden’.

“Wel ja, bijvoorbeeld de PSD, ik heb al 20 of 30 rapportbriefjes geschreven, het is al een maand geleden dat ik haar gezien heb. Ik heb nog verschillende uitgangsvergunningen te goed. Ik heb een afspraak voor vrijwilligerswerk voor mijn dossier, maar kijk ze reageren niet, ik heb die afspraak moeten verzetten. Dus voor die uitgangspersmissie moet zij dat in orde brengen, maar het is al een maand geleden dat ik ze gezien heb. De cipers bellen voor mij, maar ze geeft er geen gevolg aan. Ik moet aantonen dat ik vrijwilligerswerk kan doen en dan is het dossier af, dan kan ik naar buiten. O: zij moeten jouw ondersteunen, helpen om de re-integratie voor te

bereiden. G: ja, mijn reclasseringsplan moet in orde gebracht worden, maar het is al een maand geleden dat ik ze gezien heb. Zo blijf je zitten en je geraakt niet vooruit. Ik heb ook de helft van mijn dossier zelf moeten doen, gewoon omdat ze onderbevolkt zijn. G: ik heb hetzelfde voor als hij er moet van alles geregeld worden voor woonst, werk enz. Ik heb ook nog enkele vragen. Ik zit al een maand te wachten op mevrouw X voordat ze mij kan zien. Maar ik vermoed ook dat de PSD zwaar onderbemand is. (26/1)”

“Genoeg ondersteuning voor de gevangene. Dat is ook heel belangrijk. Niet alleen hier, maar ook mensen die langer moeten zitten dan drie jaar. Die moeten naar TAP (= SURB) gaan, maar ge moet dan de psychologische dienst passeren en de sociale dienst, maar ge ziet die mensen nooit niet omdat die onderbemand zijn. Allé zie dan toch dat ge daar vooral genoeg personeel hebt. Hier zitten mensen langer dan nodig is, omwille van gebrek aan personeel van zulke instanties. Dat kan niet.” (17/1)

Tevens heeft men het gevoel dat men de PSD niet kan vertrouwen. De teneur is dat wat men tegen de PSD zegt in de gesprekken, uiteindelijk wordt gebruikt in het nadeel van de gedetineerde. De nood aan een vertrouwenspersoon zoals justitieel welzijnswerk, aalmoezenier, islamconsulent, vrijwilliger,... blijkt groot. Men geeft aan dat dit mensen zijn waarmee men kan praten zonder zich zorgen te moeten maken over wat er met de info gebeurt en die de vragen van gedetineerden ernstig nemen.

3. Tot slot

3.1 Samenvattend

Respect en menselijkheid staan met stip op één in de prioriteitenlijst voor de gevangenis van de toekomst. Een menselijke behandeling door personeel, het respecteren van afspraken en procedures, maar vooral ook het ‘gehoord worden’ staan daarin centraal. De nadruk ligt op communicatie.

De gevangenis is een traumatiserende en een stressvolle omgeving voor de respondenten. Ze maken zich ernstig zorgen om hun mentale en fysieke gezondheid. Het gebrek aan hygiëne, de staat van de gebouwen (schimmel, ratten,...), de overbevolking, de gebrekkige kwaliteit van het eten, slechte bedden, de geringe mogelijkheid tot douchen, de staat van het sanitair,... schetsen de (gekende) toestand in de Brusselse gevangenissen. Uit de focusgroepen komt dus duidelijk naar voren dat de basisbehoeften van gedetineerden niet vervuld zijn in deze gevangenissen.

De respondenten hebben allerlei suggesties (gedifferentieerd beleid, normalisering, zelfbeschikking, inspraak) om het huidige gevangenisleven te verbeteren en hebben daarbij opvallend veel aandacht voor het personeel. Zij kunnen een cruciale rol spelen bij het informeren, opvangen, begeleiden en motiveren van gedetineerden. Maar ook voor het personeel zelf moet beter worden gezorgd: door hen voldoende te verlonen, goed op te leiden en hen duidelijke werkregels en -rollen te geven.

De respondenten benadrukken de corrigerende functie van de gevangenis. Zij vinden dat criminaliteit bestraft moet worden, maar vinden ook dat die straf een functie moet hebben. Daarbij maken zij zich zorgen over de toekomst. Men heeft het gevoel dat er niet aan de individuele problemen gewerkt wordt en dat de re-integratie niet goed wordt voorbereid. Door het gebrek aan opleiding en begeleiding geeft men aan dat de tijd in de gevangenis verloren tijd is en is men bang dat men onvoorbereid terug buiten zal komen. Waarbij het risico groot is dat zij geen andere uitweg zien dan opnieuw criminele feiten plegen. De gevangenis zoals die nu georganiseerd is, in Brussel, is volgens

de respondenten een geldverslindende machine die geen resultaat oplevert. Integendeel, mensen zijn er na de gevangenisstraf er nog slechter aan toe zijn dan voordien en dat vormt een voedingsbodem voor frustratie en kwaadheid ten aanzien van justitie en de maatschappij.

3.2. Aanbevelingen en reflectie

De infrastructuur en de personeelsproblemen zijn alom gekend. Op dit ogenblik bestaat het antwoord vanuit het beleid vooral uit het voorzien van een nieuw gevangeniscomplex in Haren. Daarbij moeten zeker twee bedenkingen gemaakt worden.

Ten eerste wijzen de resultaten van dit onderzoek erop dat de gevangenis zoals die nu is georganiseerd een grote weerslag heeft op de re-integratiekansen na detentie. Het ontbreken van een gevoel van respect, van gezien en gehoord worden en het systematische schenden van basisbehoeften (net alleen materieel, maar ook psychisch, denk aan veiligheid, duidelijkheid, relatie) heeft als gevolg dat gedetineerden zich 'onmensen' voelen. Waardoor ze mijlenver af komen te staan van de doelstelling om hen opnieuw te integreren in de maatschappij na vrijlating. De huidige problemen niet aanpakken met de idee dat er op (lange?) termijn een nieuwe gevangenis in Haren zal komen die soelaas zal bieden, is dus een ruim onvoldoende beleidskeuze.

Ten tweede moet het vanuit de onderzoeksresultaten duidelijk zijn dat naast een fonkelnieuw gebouw de gevangenis ook een algemeen en sociaal beleid nodig hebben. Er is duidelijk een beleid nodig dat een omslag qua cultuur, personeelsbeleid en regime mogelijk maakt.

Een beleid dat initiatieven neemt op verschillende terreinen. Het **personeelsbeleid** moet beter: er moet voldoende personeel zijn dat beter opgeleid wordt om de moeilijke taak die deze mensen moeten uitvoeren te kunnen waarmaken. Dit betekent hen onder meer trainen in sociale vaardigheden. De taak en rol van de beampten moet –zeker in een meer geautomatiseerde gevangeniscontext- in vraag durven worden gesteld.

Daarnaast is er een **detentiebeleid** nodig dat voorziet in voldoende kwalitatieve hulp- en dienstverlening, dat voorziet in ontspanningsmogelijkheden en een cultuur waar gedetineerden meer verantwoordelijkheid en inspraak hebben. Een cultuur waar er aandacht is voor de gedetineerde als mens, een cultuur gebaseerd ook op gelijkwaardigheid en normalisering. Ook structurele tekort in de gevangenis zelf (infrastructuur, personeelstekort bij beampten en psychosociale dienst) worden door de respondenten als essentieel aangekaart.

Opvallend is dat de respondenten ook voor een **algemeen sociaal beleid** pleiten. Een beleid dat structurele maatregelen neemt tegen discriminatie, uitsluiting en marginalisering. Veel van de gedetineerden leefden immers reeds voor de detentie aan de rand van de maatschappij. Als samenleving moet er dus geïnvesteerd worden in een breder sociaal beleid waarbij ongelijkheid bestreden wordt door voor iedereen voldoende ontplooiingskansen en ondersteuning te bieden. Criminaliteit mag daarbij niet gezien worden als een louter individueel falen, ook de samenleving draagt verantwoordelijkheid.

Het **strafrechtelijk beleid** moet gedifferentieerder en op maat van de gedetineerde. De vele verhalen die de respondenten met ons deelden duiden verder op een gebrek aan 'procedural justice' (Deutsch, 2000). Het gaat daarbij om rechtvaardige procedures die een eerlijke behandeling waarborgen en

waarbij mensen een stem krijgen in het bijsturen van de procedures. Het mogen en kunnen participeren is daarbij een belangrijke factor van procedurale rechtvaardigheid, dat gelinkt wordt aan gevoelens van respect en waardering.

Hierbij aansluitend willen wij dan ook het belang van **inspraak** benadrukken. De dankbaarheid van de respondenten in dit onderzoek is daarbij exemplarisch voor het emancipatorische belang van (weinig beluisterde) mensen een stem geven. Zij voelden zich beluisterd, gehoord, gezien, ondersteund en gewaardeerd, wat een sterk contrast vertoonde met hun verhalen over hun ervaringen als gedetineerde. Als onderzoekers kunnen we niet anders dan vaststellen dat deze groep respondenten met hun diverse, uitgebreide analyse van het huidige systeem, de knelpunten van het gevangeniswezen op uiterst accurate wijze weten te duiden. Naast de verplichting vanuit de basiswet (zie inleiding) om inspraak voor gedetineerden te organiseren, bepleiten wij dus ook de enorme inhoudelijke meerwaarde ervan. Als dit onderzoek iets duidelijk maakt, is het wel dat het onderschatten van de input van de gedetineerde in zulke participatieprocessen, compleet onterecht is. Niet alleen is het stem geven aan gedetineerden dus een grote meerwaarde op emancipatorisch vlak, maar ook op vlak van procedural justice en het verbeteren van de dagdagelijkse detentiecontext. Wij pleiten daarbij dus voor een gevangenisbeleid dat inzet op het ontmoeten van gedetineerden als mensen die feiten hebben gepleegd, maar veel meer zijn dan dat.

Ten slotte willen we onze bezorgdheid uiten voor het uitblijven van een alternatief plan voor de bouw van de nieuwe gevangenis in Haren. Gezien de ernst van de huidige situatie en de onzekerheid over de totstandkoming van het nieuwe gevangeniscomplex, vinden we dat er vanuit het beleid een ernstig alternatief moet geformuleerd worden. Vanuit de resultaten van dit onderzoek moet zo'n alternatief voor de gedetineerden vooral rekening houden met volgende principes: menselijkheid en respect, gedifferentieerd, met normalisering als leidraad voor het regime, ondersteunend en bejegend personeel en diensten, een aanbod op maat dat toelaat om zich te ontplooien en in de toekomst een pad zonder criminaliteit te kiezen en een grote zorg voor de overgang tussen de gevangensmuren en de wereld erbuiten. Ons inziens sluit hierbij vooral een alternatief aan dat meer naar kleinschalige, gedifferentieerde detentiehuisen (Claus et. al, 2013) neigt, waarbij elke gedetineerde zich als mens gewaardeerd weet en daardoor kan groeien binnen een zorgende maatschappelijke context.

Bijlage 1

Respondent	Leeftijd	Duur verblijf in gevangenis BXL	Totale duur van detentie	geslacht	Just. status
1	44	6 mdn	6 mdn	man	veroordeeld
2	37	3 jaar	6 jaar	man	veroordeeld
3	36	7 mdn	7 mdn	man	veroordeeld
4	52	4 jaar	4 jaar	man	Veroordeeld
5	45	3 jaar en 2 mdn	7 jaar en 5 mdn	man	Veroordeeld
6	22	5 mdn	5 mdn	Vrouw	Beklaagd
7	40	5 mdn	16 mdn	vrouw	Beklaagd
8	33	5 mdn	5 mdn	man	Beklaagd
9	27	3 mdn	3 mdn	man	Beklaagd
10	41	14 mdn	14 mdn	man	Veroordeeld
11	53	3 mdn	3 mdn	man	Beklaagd
12	36	2 mdn	2 mdn	man	Beklaagd
13	63	2 jaar	3 jaar	man	Veroordeeld
14	60	10 mdn	10 mdn	man	Veroordeeld
15	44	10 mdn	15 mdn	man	Veroordeeld
16	60	7 mdn	7 mdn	man	Veroordeeld
17	26	1 jaar	1 jaar	man	Veroordeeld
18	45	10 mdn	10 mdn	man	Veroordeeld
19	56	7 mdn	7mdn	man	Beklaagd
20	49	20 mdn	20 mdn	man	Veroordeeld
21	52	/	24 mdn	man	Vrijgesteld
22	38	/	18 mdn	man	Vrijgesteld
23	55	/	3 mdn	man	Vrijgesteld
24	36	/	1 week	man	Vrijgesteld
25	47	/	1 maand	man	Vrijgesteld
26	60	/	11 mdn	man	Vrijgesteld

Bronnen

Claus, H., Beyens, K., De Meyer, R., Gryson, M. & Naessens, L. (2013) *Huizen. Naar een duurzame penitentiaire aanpak*. Brussel: ASP.

Council of Europe. (2006). Recommendation No.2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules. Retrieved from <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=955747>.

Deutsch, M. (2000). Justice and Conflict, in *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*, ed. M. Deutsch and P.T. Coleman (San Francisco: Jossey-Bass Inc. Publishers), pp. 41-64.

Federale overheid. Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden, Belgisch Staatsblad 2815–2850 (2005).

Guffens, H., Sempot, L., & Van Driessche, K. (2012). Basiswet interne rechtspositie gedetineerden: de opstart van de overlegorganen in de Belgische gevangenissen. *Panopticon*, 33(2), 171.

Migchelbrink, F. (2013). *Handboek praktijkgericht onderzoek: Zorg, welzijn, wonen en werken*. SWP: Amsterdam.

Steyaert, S. (Red) (2006). *Participatieve methoden. Een gids voor gebruikers*, KBS en Vlaams Instituut voor Wetenschappelijk en Technologisch Aspectenonderzoek, januari 2006, p. 135-144. E-versie op www.kbs-frb.be of www.viWTA.be.

Mortelmans, D. (2013). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Acco: Leuven.